

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

**ИЗВЕШТАЈ О ПРЕГЛЕДУ И ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ „Категорија
аниматности и форма акузатива у српском језику” мср Данила Алексића**

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Датум и орган који је именовао Комисију:

Комисију је именovalo Наставно-научно веће Филолошког факултета на седници од 3. јула 2019. године.

2. Састав Комисије:

Ментор: др Весна Ломпар, ванредни професор, Филолошки факултет – Београд
Ужа научна област: Српски језик
Датум избора у звање: 2016.

др Рајна Драгићевић, редовни професор, Филолошки факултет – Београд
Ужа научна област: Српски језик
Датум избора у звање: 2013.

др Цветана Крстев, редовни професор, Филолошки факултет – Београд
Ужа научна област: Библиотечка информатика
Датум избора у звање: 2014.

др Марина Спасојевић, научни сарадник, Институт за српски језик САНУ
Ужа научна област: Српски језик
Датум избора у звање: 2016.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Име, име једног родитеља, презиме	Данило, Славко, Алексић
Датум и место рођења	22. 10. 1987, Сомбор
Наслов мастер рада	<i>Проблем апстрактности у језику на примеру множине апстрактних именица на -ост</i>
Датум и место одбране мастер рада	27. 10. 2011, Филолошки факултет, Београд
Научна област из које је стечено академско звање мастер	Српски језик

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Категорија аниматности и форма акузатива у српском језику

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мастера Данила Алексића обухвата 405 страница компјутерски сложеног текста, а подељена је на следећа поглавља: 1. Увод (1–13); 2. Историја питања (14–70); 3. Корпус и његова обрада (71–90); 4. Аниматност и полисемија (са фразеологијом) (91–110); 5. Именице без семантичког расцепа са неочекиваним обликом акузатива јединине (111–136); 6. Називи спортских тимова (137–144); 7. Називи аутомобила (145–163); 8. Називи награда (164–170); 9. Закључак (171–175). За њима следи Литература (са 133 јединице; стр. 176–185) и шеснаест Прилога: Прилог 1 – Текст из корпуса за истраживање из Алексић 2017 (резултат претраге по формама *robot* и *robota*) (186–187); Прилог 2 – Структура излазне XML датотеке програма БЛИЦ са примером једне леме (188–191); Прилог 3 – Скрипт за уношење ознака „hmn” и „hgr” у CSV датотеку (192); Прилог 4 – Скрипт за генерисање акузатива једнаког генитиву (193); Прилог 5 – Последња верзија програма БЛИЦ (194–212); Прилог 6 – Скрипт за исписивање листе линкова које је прешао програм БЛИЦ (213); Прилог 7 – Скрипт за исписивање листе линкова које је прешао програм ННЕТ (214); Прилог 8 – Скрипт за исписивање листе линкова које је прешао програм ПОЛ (215); Прилог 9 – Именице са јасном аниматном референцијом (216–228); Прилог 10 – Именице са хомонимијским расцепом (229); Прилог 11 – Речничке дефиниције одабраних семантички расцепљених лексема са примерима (230–283); Прилог 12 – Мање фреквентне именице са семантичким расцепом (284–290); Прилог 13 – Именице без семантичког расцепа са неочекиваним обликом акузатива јединине или граничним статусом референта (291–303); Прилог 14 – Примери за називе спортских тимова (304–316); Прилог 15 – Примери за називе аутомобила (317–382); Прилог 16 – Примери за називе награда (383–405).

У основном тексту дисертације дате су четири табеле, од којих две садрже податке о фреквенцијама конкурентних акузативних форми код назива за аутомобиле односно награде, а једна илуструје дистрибуцију потврђених форми акузатива јединине код назива за рибе и ракове. Табеларно – су представљене и дефиниције одабраних лексема са примерима у Прилогу 11, уз смештање аниматних и инаниматних значења у посебне колоне; једноставније су табеле са примерима у Прилозима 13–16, где се групе реченица не раздвајају помоћу колоне, већ најчешће помоћу празног реда.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Увод чине одељци *Основно о раду* и *Основно о аниматности*.

1.1. *Основно о раду*. Кандидат у т. 1.1.1 као предмет свог рада дефинише „однос категорије аниматности (живо/неживо) и форме акузатива јединине у промени именица мушког рода I врсте у савременом српском језику”, а као циљеве – „да се у репрезентативном узорку повуче граница између именица које значе ’живо’ и именица које значе ’неживо’” и „да се објасне најважнији типови изузетака од основног правила”.

Основно правило формулише на следећи начин: „генерално гледано, именице мушког рода I врсте које означавају органска бића у акузативу јединице гласе исто као у генитиву јединице, док је таквим именицама које означавају неживе ентитете акузатив јединице формално идентичан номинативу јединице”.

У наставку сазнајемо да је истраживање „дескрипцијски усмерено”, тј. да га кандидат не спроводи стриктно „унутар једног научног оквира” и да „нема нормативних препорука, већ само основâ за њих”.

У т. 1.1.2 кандидат износи „општу методолошку поставку” рада: „Кроз ресурсе се пролази ’одозго наниже’”. „Горе” се налазе лексеме, апстрактне јединице, описане у речницима, а „доле” њихове конкретне реализације, затечене у корпусима. Према томе, кандидат полази од лексикографског извора, одакле ексцерпира именице мушког рода I врсте, да би акузатив јединице тих именица потом тражио у корпусима. Избор смера „одозго наниже” кандидат образлаже репрезентативношћу узорка и ширином перспективе, која омогућава да се нпр. процени „колико у српском језику има аниматних именица”, али затим наводи и недостатке тог приступа – састављање корпуса који би садржао тражене акузативе јединице, потребу да се речнички инвентар прошири (нпр. називима аутомобила као *пунто*), и, најзад, пренебрегавање занимљивих примера на које би се могло наићи читањем корпуса „у већим одсецима”.

У т. 1.1.3 кандидат описује структуру рада.

1.2. *Основно о аниматности.* У т. 1.2.1. кандидат даје преглед различитих термина за категорију аниматности. Чини му се да је термин „категија ’живо’ : ’неживо’” најчешћи, али се опредељује за „краћ[и] и „једнозначн[и]” термин „(ин)аниматност”, који, за разлику од израза „(не)биће” (предложеног од стране М. Николића), има придевске корелате – *аниматан, инаниматан*.

У т. 1.2.2 кандидат категорију аниматности посматра са општелингвистичког гледишта, цитирајући Д. Кристала, Б. Комрија, М. Јамамото и В. Крофта, као и *Лингвистички енциклопедијски речник*, а у т. 1.2.3 у контексту словенских језика, цитирајући Г. Благус Бартолец и М. Стефановић. У т. 1.2.4 даје опште податке о аниматности у српском језику, ослањајући се на дела М. Стевановића, А. Белића, Г. Корбета, В. Ломпар, М. Пешикана и других аутора.

У поглављу **Историја питања** кандидат прво износи податке о досадашњим испитивањима везе између категорије аниматности и форме акузатива код именица, сабране из тринаест чланака и монографија (одељак 2.1) и двадесет девет граматика (одељак 2.2). Трећи одељак овог поглавља посвећен је чланцима и монографијама у којима се говори о акузативу јединице мушког и средњег рода неочекивано једнаком генитиву јединице код „придева у функцији актуелног квалификатива и заменице *који*”. Кандидат понавља да предмет проучавања ограничава на именице, образлажући такву одлуку тиме што је стање у доменима придева и заменица због конгруенције секундарно, али ипак пружа преглед одговарајуће литературе о акузативу ових врста речи (15 радова) и прелиминарне податке о савременим тенденцијама. Ти подаци су у случају релативне заменице прикупљени прегледањем 6.021 примера са облицима *ког, којег и којега* иза предлога који иду или могу ићи уз акузатив; нађено је 405 примера у којима норма уместо потврђеног предвиђа облик *који*. Што се тиче придева, кандидат даје нове примере неочекиване употребе и нов пример употребе која испуњава очекивања.

Поглавље **Корпус и његова обрада** кандидат почиње најављујући примену „метода корпусне лингвистике”.

У одељку *Корпус: лексеме* казује да је грађа – „именице мушког рода I врсте”, „именице које могу бити мушког рода и I врсте” и „деадјективи настали конверзијом који имају промену придева у мушком роду” – ексцерпирана из *Обратног речника српскога језика*. Затим описује како је „преко 34.200 одредница” из те грађе сужено на 14.958 репрезентативних одредница. Значења свих лексема са сужене листе тражена су у изворима назначеним у *Обратном речнику*. Према њиховом значењу, кандидат издваја пет група именица: 1) „именице са јасном аниматном референцијом” (4.983 одреднице), 2) „именице са семантичким расцепом”, тј. именице које „у својој полисемантичкој структури [...] имају и аниматно и инаниматно значење” (734 одреднице), и именице које „имају фразеолошки расцеп”, јављајући се у изразима „који изазивају расцеп или учествују у њему”, 3) „именице са хомонимијским расцепом” (99 именица), 4) „именице без семантичког расцепа [...] и без хомонимијског расцепа са, бар при једној референцији, неочекиваним обликом акузатива једнине” и 5) именице са инаниматном референцијом.

У одељку *Корпус: текстови* кандидат излаже како је прикупио обимну грађу за своје истраживање. Прво је поменуто сужену листу са 14.958 одредница допунио облицима акузатива и у њој хомониме и хомографе свео на по једну јединицу означену одговарајућом скраћеницом, при чему се служио програмима наведеним у Прилозима 3 и 4. Даље, написао је програме који су на сајтовима *Блиц*, *Наслови* и *Политика* тражили номинатив једнине и акузатив једнине поменутих 14.958 јединица и прикупљали чланке у којима су се тражени облици јављали (један програм који је обављао тај посао, БЛИЦ, дат је у Прилогу 5). Излазне датотеке ових програма су XML датотеке у којима је бележен текст чланака, парцелисан на наслов, поднаслов („lead”) и параграфе, према изворном HTML-у, а помоћу библиотеке NLTK и на реченице. Главни подаци којима су текстови праћени јесу подаци о извору (нарочито битно код сајта *Наслови*, који преноси вести различитих медија), аутору, датуму и времену објављивања и датуму и времену преузимања. Овде и другде у дисертацији коришћени су регуларни изрази.

У одељку *О презентацији грађе* кандидат говори о начину на који је грађа представљена у Прилозима.

У поглављу **Аниматност и полисемија (са фразеологијом)** кандидат по засведоченим формама акузатива једнине класификује и коментарише у *Корпусу савременог српског језика* најфреквентније именице са семантичким расцепом. Како наводи у одељку *Обим појма полисемије*, кандидат под полисемијом подразумева и стање као оно представљено дефиницијом „*најмањи животињски или биљни организам видљив само под микроскопом*”, где „животињски организам” и „биљни организам” нису раздвојени у посебна значења. Дефиниције и примери релевантни за ово поглавље дати су у Прилогу 11, а мање фреквентне именице са семантичким расцепом у Прилогу 12.

У поглављу **Именице без семантичког расцепа са неочекиваним обликом акузатива једнине** кандидат говори о именицама „без семантичког расцепа у чијој се промени запажа, може запазити или основано предвиђа '[н]еочекивана', тј. 'семантички неодговарајућ[а]’ употреба ак. јд.”, нпр. *бацил*, *ембрион*, *Оскар*, *покојник*, *џокер*, *лик*, *бакалар* и *смућ*. Овом поглављу одговара Прилог 13.

У поглављу **Називи спортских тимова** кандидат представља резултате дубљег или сведенијег испитивања седамдесетак назива спортских клубова, а у Прилогу 14 даје примере за двадесет један од њих.

У поглављу **Називи аутомобила** кандидат у Табели 3 даје податке о фреквенцијама конкурентних форми акузатива једнине назива *авенсис, астон мартин, јагуар, јарис, југић, кадилак, ленд ровер, масерати, пасат, пунто, стојадин, тигуан, трабант, туарег, четворосед* и *четворочкаш*. Табела 3 нуди укупне фреквенције ових назива и њихове фреквенције у значењима „Конкретан аутомобил”, „Врста аутомобила (возила)” и „Компанија/бренд/тим”. Све прикупљене примере са ових шеснаест назива наводи у Прилогу 15, поређане по претпостављеном типу референције. Затим даје податке о фреквенцијама конкурентних форми предлошког акузатива једнине назива *ауди, БМВ, југо, мерцедес, мустанг, опел, пежо, порше, ситроен, форд, теренац, хјундаи* и *џип*, концентришући се посебно на значење „аутомобил” (насупротив значењима „компанија”, „бренд” и „тим”), на примеру именица *пасат* и *пунто* показавши да је у акузативу једнине однос *-a* : *-Ø/-o* приближно исти када се посматрају сви акузативи једнине и када се посматрају само акузативи једнине непосредно уз предлоге. Осим примера из савременог језика, и то медија и огласа, кандидат наводи и анализира и примере из новинске грађе из периода између светских ратова.

У поглављу **Називи награда** кандидат говори првенствено о групи од двадесет пет назива за награде, чије фреквенције даје у Табели 4, а примере с којима (не све) наводи у Прилогу 16. Слично као код назива за аутомобиле, кандидат је на једном називу за награду, *Еми*, проверио да ли се однос *-a* : *-Ø/-o* у акузативу једнине разликује када се посматрају сви примери и када се посматрају само примери непосредно иза предлога, и нашао да су у та два случаја односи блиски, па је неке фреквентније називе, укључујући назив *Оскар*, обрадио само уз предлоге.

У **Закључку** кандидат резимира своје резултате.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

„Аниматност и живе машине”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 46/1, 2017, стр. 225–238.

VII ЗАКЉУЧЦИ, ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Кандидат формулише основно правило о дистрибуцији јединских акузативних наставака код именица мушког рода I врсте и (махом) из литературе наводи појаве које онемогућавају дословну примену правила: полисемију, гранични статус референта, антропоморфност и антропоморфизацију са зооморфношћу, аналогију, меронимијски принцип, принцип збирности, градивност и збирно-градивност и принцип бесмртности.

Кандидат затим констатује да „[и]ззов правилу представљају именице са семантичким расцепом” и на основу грађе закључује да „неке именице са семантичким расцепом увек имају наставак *-a*, док друге такве именице никад немају наставак *-a*”, али да дистрибуција наставка *-a* „код највећег броја именица са семантичким расцепом одговара значењу”. Још један резултат кандидатовог испитивања односа између аниматности и полисемије јесте списак од 734 одреднице са семантичким расцепом, добијен прегледањем дефиниција 14.958 у *Корпусу савременог српског језика* потврђених одредница.

Затим се издвајају именице са граничним статусом референта „чијим референтима недостају особине типичних живих бића и чији акузатив једнине, генерално гледано, нема наставак *-a*”. Ове именице анализирају се у петом поглављу, где је њихов инвентар из литературе допуњен новим јединицама, нпр. именицама *зачетак*, *ембрио*, *плод* и *фетус* (рецимо, у одељку *Непотпуно развијени организми* монографије М. Стефановић *Категорија аниматности у српском и руском језику* наведена је само именица *ембрион*) и *плазмодијум*, *пнеумок* и *трихомонас* (нема их у одељку *Микроорганизми* поменуте монографије). Кандидат је увео критеријум физиолошке самосталности у спољашњој средини како би непотпуно развијене организме које означавају именице као *ембрион* и *фетус* раздвојио од непотпуно развијеног организма који означава именица *пуноглавац* (са акузативом *пуноглавца*).

Кандидат уз антропоморфност и антропоморфизацију, о којима је говорено и у ранијим истраживањима, уводи зооморфност, са примерима *Златни делфин* и *Златни медвед*.

У одељку посвећеном аналогiji, кандидат истиче да је назив за шаховску фигуру *топ* део затвореног система, а називи спортских тимова и називи аутомобила већих и отворених система, па су код њих ефекти аналогije „слабије изражени” него код именице *топ*. У литератури се среће став да се код назива за аутомобиле асоцијација са особама изгубила, али је испитивањем именице *форд* у новинској грађи из периода између светских ратова кандидат утврдио да је у том периоду веза са презименом *Форд* лако могла бити жива и раширена и да је она могла утицати на појаву акузатива *форда*, што би временом прешло у обичај независан од постојања те везе.

Посебно се говори о „меронимијском принципу”. Ради се о појави коју је запазио Милорад Дешић, а којој је кандидат наденоу име и чији је опис допунио новим чињеницама. Наиме, у петом поглављу, кандидат је понудио и образложио нови одговор на питање зашто именице *мртвац* и *покојник* имају акузатив једнине с наставком *-a*, а именица *леш* не: потоња именица је мероним именице *човек* (или *покојник*), што је показано помоћу примера попут *његов леш* (уп. *његов покојник*). Тај мероним је атипичан, јер му се може приписати извесна целовитост. Домен меронимијског принципа проширен је и на именицу *организам* („[...] позитивно дејство на твој организам [уп. „на тебе”]).

Кандидат закључује да употреба назива риба и ракова који се користе у људској исхрани у градивном или збирно-градивном значењу „може поништити аниматност дотичних животиња”. Повезивање ових назива са збирно-градивношћу, о којој је говорила Милка Ивић, у истраживањима аниматности представља новину. Кандидат у одељку 5.4 примећује да се „[у] домену људске исхране, рибе и ракови разликују [...] од птица и сисара по барем нешто мањој распознатљивости појединачних примерака (уп. нпр. боју перја у кокошију)”. Такву појаву је Милка Ивић запазила код поврћа.

У поглављима *Називи спортских тимова*, *Називи аутомобила* и *Називи награда* кандидат критички разматра наводе из литературе. Тако у оном првом поглављу (т. 6.6) на примерима из корпуса показује да се називи спортских тимова у обе форме акузатива једнине јављају и уз глагол *савладати*, „који може добити аниматне аргументе, и уз глагол *појачати*, код којег би се очекивао инаниматан објекат”, што слаби тумачења неких аутора. У поглављу *Називи аутомобила* (т. 7.7) кандидат нпр. пружа примере против тезе да емоционална везаност за аутомобил утиче да се назив за аутомобил чешће јави у акузативу једнине с наставком *-а*, а у поглављу *Називи награда* (т. 8.5) примере против тезе да такав ефекат на одговарајуће називе има „емоционални значај” награде.

Потребно је подвући резултате рачунарсколингвистичког дела истраживања. Програм који је претраживао сајт *Политика* прешао је све задате облике и прикупио 223.308 чланака, а програми који су претраживали сајтове *Блиц* и *Наслови* нису стигли до краја листе задатих облика, „али су и они већ прикупили велики број чланака – 427.536, односно 821.468”. Кандидат је написао програме које је успешно користио и у обради прикупљене грађе.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Кандидат је показао да одлично влада материјом, која је изложена прегледно и систематично. Цео рад написан је јасним научним стилем. Анализа и закључци у раду изведени су на основу пажљиво одабране грађе, па можемо рећи да овај рад, као оригинално дело, значајно доприноси осветљавању проблема аниматности у српском језику.

IX ПРЕДЛОГ

На основу укупне оцене дисертације, која представља опсежно и детаљно истраживање са вредним резултатима за науку о српском језику, Комисија једногласно предлаже Наставно-научном већу Филолошког факултета Универзитета у Београду да Извештај о оцени докторске дисертације мастера Данила Алексића, под насловом *Категорија аниматности и форма акузатива у српском језику*, прихвати и упути га Већу друштвено-хуманистичких наука Универзитета у Београду на сагласност и да кандидата, по добијању сагласности, позове на усмену јавну одбрану рада.

Београд, 19. 7. 2019.

Комисија:

др Весна Ломпар, ванредни професор

др Рајна Драгићевић, редовни професор

др Цветана Крстев, редовни професор

др Марина Спасојевић, научни сарадник